

Душица Пошић

БАНДИТ И ПЕСНИК

*Не знамо да ли ће ио живои ојас-
на несразмера између ошћрине на-
шеи оружја и немоћи наше мудрос-
ћи, која све до данас обележава
кулћуру човечансћба, најзад до-
весћи човечансћбо до каћасћрофе
и саморазарања.*

Ханс-Георј Гадамер

Иван Растегорац: *Азбучна молићба*, БИГЗ, Београд 1995.

Средњи век је, као и сваки век, држао до себе. Он за себе, зацело, никада не би казао да је средњи, безбојан толико да као назив добије тек неутралну временску одредницу. Век пре којег није постојало ништа и после којег оно *иосле* није било могуће. Зато је било могуће да се још у *раном* средњем веку формулише један од кључних ставова нашег времена, став о пресудности културног идентитета, те да се, призивајући и један актуелан поступак обликовања, тематизује у тексту. Први стихови у словенској књижевности, *Азбучна молићба* Константина Презвитера, јесу израз родољубивог усхита због изумевања словенских писмена, као и због превођења *Јеванђеља*. У својој страственој вери, средњи век је у тој збирци видео начин да словенско племе буде ближе Богу и да Бог буде ближе њему. Да утемељивање културног идентитета (у књижевном тексту) буде посредник у њиховом приближавању.

Како данас стоје ствари? Судаћи по чињеници да наше време себе именује као оно које долази *иосле*, не би се могло тврдити како превише држи до себе, али ни како се Богу добро пише. Култура се, зато, држи много боље. Да држи до себе, постмодерно доба не би, сметнувши с ума неке ситнице из прошлости, средњовековну инквизицију на пример, себе прогласило најгорим од свих векова. Пронашло би модус апсолутизације, унутар којег би било безбедно, склоњено на сигурно, имуно на ударе преиспитивања. Но оно не престаје да се пита да ли је, ако су сва та зла могућа, могућа егзистенција Бога. Прастаро

питање теодицеје, некада привилегија малобројних, изабраних духова, у веку логора није ништа друго до повишена критичка свест, једно од најчешћих стања многобројних појединаца лишених више интелигенције која би за њих и мислила. Лишени ње, припадници нашега времена више не постављају питање егзистенције Бога, чак ни егзистенције зла. Ова се дилема данас, чини се, разрешава као јасан став да Бога нема али ни да за зло нема оправдања. Никаквог. Култура, поље деловања човека, тако, добија своју шансу. Али она није више у својству посредника већ једне од средишњих могућности да се критичка свест, захваљујући вредностима које су култури иманентне, уобличи и добије идентитет.

Узевши за предлог наслове своје нове збирке песама управо *Азбучну молитву*, Иван Растегорац је потврдио идентитет постмодерног човека али и реактуелизовао религиозни усхит првих словенских стихова, снажније постављајући питање Бога, односно снажније проблематизујући зло. Његова се књига, читана у том кључу, може схватити као типичан израз духа нашега времена. Толико, и само толико, Растегорац се може посматрати као типична појава. Толико, док се говори о изразу расцепа савременог човека, критичке свести која је свесна да уточништа нема, али која, упркос знању несклоном инерцији, очајнички тежи за њим зато што је, изложивши се ударима преиспитивања, остала очајнички усамљена. Изван тога, песник се никада није приклањао магистралним токовима нашег савременог песништва. Ако је седамдесетих, у јеку веристичког отпора крајњим консеквенцама модернизма, био један од актера авангардистичких гигања, он и сада настоји да, мимо инерције књижевне моде, очува аутентичност свог песничког гласа.

Аутентичност је квалитет до којег Ваша критичарка посебно држи. Томе у прилог мора се казати да, колико је расцеп који овај песник изражава типичан, толико је и истина нашег бивања а да уметник према њој не може – и не сме – бити равнодушан. Односно, уметник може бити уметник само толико колико је у дослуху са својим временом, колико успева да одговори на његове изазове. Други моменат Растегорчевог певања који се може посматрати као актуелан јесте метатекстуално и интертекстуално писање. Као што се, с обзиром на насловни предлог може видети, оно није привилегија постмодернизма, али јесте једна од кључних одлика актуелних поетика. Од њих Растегорац преузима референтни слој, али се не исцрпљује у њиховом затвореном кругу већ негује и (старовремско?) интересовање за свет и поноре лирског субјекта ближећи се традиционалнијем рефлексивном песништву. И када је реч о овој одлици нове *Азбучне молитве* Ваша критичарка може бити задовољна. Јер уметник може бити уметник само колико је у дослуху и са поетикама свога времена, колико иновира постојећи репертоар поступака и значења, али и колико иновира по(ст)модне каноне. Колико се не утапа у матицу. Најзад, најновија књижевна мода у нашој текућој песничкој продукцији јесте страствена националнопатриотска будница и тужбалица, а њима су сви песници који држе до себе, па и Иван Растегорац, одолели. Не клонећи се актуелног тренутка, они су предност увек давали

уметности – а не подређивању литературе ванлитерарним пословима – која питања актуелности књижевног дела решава као естетско питање. Узевши у обзир чак и чињеницу да нова *Азбучна молићба* садржи низ добрих али и неке лошије песме, не може се казати да њена целина пада испод (прилично високог) нивоа наше савремене песничке сцене, премда би мањи обим збирке допринео њеној квалитативној уједначености.

Полазећи од почетне претпоставке – чињеницу егзистенције зла, те да се за њега не може наћи никакво оправдање – било би занимљиво размотрити онај аспект нове *Азбучне молићбе* који сагледава други пол, културу. Јер ова је књига, добрим делом, иманентно преиспитивање и порицање традиционалних схватања песничтва, једнако као и постмодерних поетика. Утврдивши непорецивост почетне претпоставке, непорецивост о којој сведочи велики број песама збирке, Растегорац настоји да утврди и смисао нове онтолошке парадигме, текста, што се може тумачити и као нова, постмодерна теодицеја. Темелјан проблемски план којим се књига бави, мисаони, идејни план, јесте сврха и смисао поезије у условима непорецивости зла. Дилеме које је песник покренуо могу се схватити као типичне за наш тренутак, док је начин сагледавања уметничког стваралаштва самосвојнији, изворнији, не односећи се толико на дух времена колико на аутентичност и дубину једне особене лирске визије света стварности и света литературе.

Загонетна песма афористичке продорности, *Корњача*, може се тумачити у том кључу: »Земља се плаши / њених година // Носи фосиле својих предака / на леђима«. Пред човековом самосвешћу, која се темељи на проналажењу идентитета у прошлости, природа се показује као немоћна. Али већ се сам тај и тако схваћен идентитет приказује са низом негативних одређења која наговештавају, лирски сугеришу, проблематичност наведеног става. Он упућује на окамењеност мртвих остатака, више на азил заштите него на делатан принцип који би био и актуелна чињеница садашњости.

Пред накомстрепеним идолима, несталним пријатељима лирског субјекта, дакле пред идолима који, и сами уплашени, могу да понуде само неизвесност и страх (*Торњевци-мачеви*), човек се ослобађа моралних стега и препушта стихижности која га окружује. Реч се, већ самим насловом песме *Усно, на којој се мичем*, поставља као носилац динамике постојања. Али динамике, не и смисла. Сагледавајући импулс певања као неизбежност коби, лирски субјект се пита да ли је и таква ограда близу истини. Јер динамика није ништа друго до мицање, тек одблесак живота без јасно одређене сврхе и циља. Реч се не изговара него грца, мучно пробија кроз бедеме очајања. А њена је сврха да припомогне спотицању, дакле паду, што вртоглавијем суноврату, не отварању неког новог пута, неке нове перспективе. Закључни стихови: »О Океану зар блебећеш / моћном« покрећу питање има ли реч права да се оглашава поводом нечега што је моћније од ње. Поводом сила природе, поводом исконског Океана Земље, поводом једнога од четири праелемента света. Одговор на то питање, или на тај прекор, песма речито није понудила.

Текст *Трагање за њворцем* иронијски посматра тезу о уметнику као о новом творцу и тезу о аутономији уметничког дела. Индикатив-

но је да песник разређења дилема, као и у претходној песми, не нуди, не сугерише, не намеће. Остављајући их двосмерности ироничког значења, он оставља и могућност њихове неразрешивости, па и неразрешивости као такве. Дилеме, губања, вечитог осцилирања накострепености и несталности упоришта текста и упоришта света. *Људи ирабе ужасне примасе* говори о немоћи отпора човека пред свеопштим загађењем света и, уместо питања оправдања Бога у свету зла, ова песма недвосмислено даје одговор на питање смисла песништва: »Песме / не може / бити«. Ако је нова онтолошка парадигма постављена у текст, нова постмодерна теодицеја децидирано негативно одређује (тог новог) Бога. Децидирано негативно одређује виши смисао као такав. Какве су даље последице те тврдње и да ли песник, поричући могућност његове егзистенције, савременом човеку оставља неку могућност?

Песма *Клавир, ледан искоса* може се схватити као негирање уметности, као њена смрт. Њена неспособност да се одупре ништавилу, њено подлагање законима поништавања, јесте и њена дисквалификација. Прилог насловне синтагме традиционално се употребљавао да назначи посебност песничке позиције, други угао посматрања који уметничком чину омогућава и другачије перспективе. Употребљен у овом контексту, он подсећа на свој баштињени интерпретативни потенцијал, али истиче да та издвојена песничка позиција не може ништа друго до да потврди, да до крајњих граница нагласи ништавило. И ништавило уметности. И ништавило своје издвојене позиције. Узалудан је сваки покушај да се у свету без вредности вредност разоткрије и установи. Њено се станиште не може именовати, не може се именовати ни као лирика, будући да је егзистенција вредности негативна. Будући да ни вредности ни њихова окриља, једноставно, више не постоје. Безнађе модерног човека доведено до радикалне тачке, до саме ивице подношљивости. Ако не већ и преко ње.

Сатирична алегија *Маишно ојледало* лекције историје чита као неминовност умирања, при чему се уметности додељује мнемотехничка функција: »...остави да ти лик / на стаклу бледи.« Губљење одраза, растакање и миметичке слике, јесте онај последњи, непоправљиви стадијум фатума смрти. А уметност која памти само смрт јесте и последњи, непоправљиви стадијум фатума њене смрти. *Сликар Милобан Видак* *ипред упишишењем свој илаина* »Билијар« истиче везу уметности и земље, али истиче и недовољност стварања да се супротстави: »Видовити Видак, / питомец подземне академије, / езотеричар рак, / повлачи се лагано / у ништавила мрак.« Овде су у малом изложена профетска схватања песништва, схватања чији је смисао, између осталог, био и у тајним знањима, био и у одупирању ништавилу. Изложена и оспорена, будући да се сликар повлачи пред тамом. Разни су разлози за поништавање уметничког дела и уметничког чина, разлози који овде нису мотивисани другачије до значењско-поетичким контекстом целине збирке. Оно се може схватити као једна од одлика модерне уметности, као последица наглашене активности поетичког ума који у њој више не налази упориште.

И немоћ пред непрозирношћу света јесте један од негативних одраза наслеђених постика у новој *Азбучној молићби*. Традиционална

естетичка схватања сугеришу сазнајну функцију дела, док *Колонија ишница ибачица* наглашава питање чему: »Зар само зато / да се с генерације на генерацију / пренеси способност певања?!« Заиста, зар само то? Песма *Божја воља* продубљује негирање сазнајне функције песме. Будући да не може да избегне усуд зла, да не може да изрази ништа друго до његових пукотина, уметност не може ни да прозре мистерију божанства. Она се сад прозире, насупрот свим уваженим мишљењима, непосредним искуством. И тиме се на најоштрији начин иронизује. На најоштрији начин поништава.

Мали циклус *О вину је слово*, интерполиран у одељак *Скривети бої*, негативно тумачи и античко виђење божанског порекла песништва. Његова идилична веза са богом вина, од екстатичке опијености, первертирала је у деструктивност савременог света, до међусобног претакања, до немогућности да се, будући да у себи садржи и други пол, разлуче принцип разарања и принцип стварања. Сама песма *Скривети бої* и бога види као негативан принцип, те се идеја божанског стварања, па и стварања као таквог, излаже радикалној иронизацији. Најзад, насловна *Азбучна молитва* јесте и могућност одговора, уколико је она уопште и могућа. Насловни предложак сугерише афирмацију уметности, али се она у контексту целине текста преображава у своју супротност. Уводећи двоструку игру између наслова и целине, насупрот свакој молитви, ова песма јесте зазивање зла. Једино за шта се сада може молити јесте смрт сама: »Заклопите се, очи / Заклопи наше очи, оче!« Између несталог пријатељства и лажног поклоништва на кострешеним, уплашеним боговима, тачније њиховој лажној слици, идеолима, између зла које се не може ни оспорити нити оправдати, између уметности која ни сама не може да му се одупре, не може ни доћи до помирења. Могући одговор на несразмеру између мудрости и зла јесте слутња катастрофе. Јесте језа краја. Иван Растегорац је и бандит и песник. Отпадник који не преза пред порицањем свега са чиме се суочи, али отпадник који је, певајући, сачувао поверење у песништво. У деловање савременог човека чија је једина могућност да поставља питања на која одговори нису могући. Критичка свест зна за чистоту које више нема, чак ни на трен, али и за (лажну?) шансу да се, у сусрету са њом, буде: »увек изнова окупан / и стварно недужан / бар за трен« (*Присјуй*). Пре него што заронимо у ништавила мрак. Пре него што нас велики талас Океана моћног заклопи заувек. Са одразом који бледи или јача. Свеједно.